

Попович Н. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови філологічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
<https://orcid.org/0000-0001-6522-3908>

СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ЗАСОБІВ МЕТАФОРИ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ І. Я. ФРАНКА (ЗА ЗБІРКОЮ «ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ»)

Анотація. У статті досліджуємо природу та специфіку функціонування метафори як одного з провідних тропів у ліричній драмі Івана Франка «Зів'яле листя». Ідеалом будь-якого літературного твору є образно-художня мова, а метафоризація в І. Франка є не випадковим явищем, а цілісною системою асоціативних зіставлень, що розкривають сутність явищ через схожість чи контрастність.

Основну увагу приділено класифікації метафор за лексико-семантичними ознаками. Детально проаналізовано групу колірних метафор, де виявлено специфічне вживання обмеженої, але експресивної палітри: зеленого (символ щасливого життя та молодості), червоного (народно-традиційні символи кохання та дівочої краси) та чорного (втілення горя, «чорних дум» та хмар). Окремо розглянуто гаму світлих відтінків, що мають позитивне значення та «блідого» кольору, який маркує зажуру, тривогу або холодну неприступність. Доведено, що використання назв благородних металів (золото, срібло) у збірці «Зів'яле листя» письменник характеризує виключно духовні та абстрактні категорії (щастя, мрії, голос), які неможливо купити.

Важливим складником дослідження є аналіз метафор розміру та простору, де спостерігається антитеза між «крапельною любові» та «безмірним болем» чи «морем вічності», що підкреслює експресію пекла душевних мук героя. Висвітлено також перенесення значень за смаковими (солодкі співи – гіркі сльози) та температурними (холодна тривога – студені обійми) ознаками.

Найбільш вагомою за кількістю та стилістичним ефектом визначено групу метафор, що базуються на психологічному стані людини. Простежуємо, як через фізичні та фізіологічні відчуття (серце, яке «ридає», «крається», «стискається кліщами» або «гадь пожерла») поет передає найвищий ступінь психологізму та чуттєвості. Особливу наукову цінність мають індивідуально-авторські метафори («на душу впала цвіль», «домовина бажань», «тачка життя»), які сприймаються як семантичні неологізми.

У висновках наголошено, що метафоричний ландшафт збірки «Зів'яле листя» органічно поєднує народно-поетичну традицію з оригінальним авторським баченням. Це дозволяє поету максимально точно відтворити багатогранність душевних колізій та внутрішній сюжет ліричної драми, де метафора виступає способом осягнення нової реальності.

Ключові слова: метафора, асоціативне поле, колір-на ознака, психологізм, індивідуально-авторський стиль, народнопоетична символіка.

Проблема дослідження полягає у необхідності системного вивчення специфіки лексико-семантичних засобів метафоризації у збірці Івана Франка «Зів'яле листя» як головного інструменту моделювання цілісної художньої картини світу та відтворення глибинного психологізму ліричної драми.

Основними аспектами цієї проблеми є:

1) функціональна роль метафори у створенні образу: дослідження того, як стилістичне перенесення значень за схожістю чи контрастністю дозволяє розкрити сутність явищ та досягти максимальної художньої виразності через асоціативні зіставлення автора; 2) системність та взаємозумовленість елементів: проблема полягає у розгляді метафори не як поодинокого явища, а як розгорнутої системи взаємопов'язаних елементів, де кожна асоціація спрямована на якнайточніше відтворення художнього образу; 3) синтез традицій та новаторства: з'ясування механізмів взаємодії традиційних народнопоетичних метафор (символіка кольорів, рослин, явищ природи) з оригінальними індивідуально-авторськими метафорами, які сприймаються як семантичні неологізми; 4) відображення психологічних колізій: аналіз того, як через різні лексико-семантичні групи (колірні, просторові, смакові, температурні) автор передає «пекло мук» та душевний стан героя, перетворюючи абстрактні поняття на конкретні чуттєві образи; 5) метафора як спосіб осягнення реальності: дослідження здатності метафори розгортатися у внутрішній сюжет та функціонувати як «загадка», що вимагає за собою відкриття нової реальності та багатогранних зв'язків між предметами.

Отже, центральним питанням є виявлення того, як через асоціативне поле метафори Івану Франку вдається охопити предмет з різних боків та відтворити невимовний біль і незмірну розпуку людської душі.

Актуальність дослідження специфіки лексико-семантичних засобів метафори у збірці Івана Франка «Зів'яле листя» зумовлена кількома ключовими аспектами, що впливають із завдань сучасного літературознавства та особливостей поетичного стилю автора: 1) досягнення художнього ідеалу: ідеалом будь-якого літературного твору є образно-художня мова, яка дозволяє письменнику створювати живописні картини життя та розкривати складні поняття через слово. Вивчення метафори як провідного тропу є необхідним для розуміння того, як на основі реальної дійсності творяться нові, живі художні образи; 2) джерело впливової сили слова: саме на образності

та переносності ґрунтується особлива сила художнього слова, що прагне до новаторства. Дослідження механізмів метафоризації дозволяє розкодувати «асоціативний рівень» митця, де кожне зіставлення відкриває сутність предмета; 3) системність художнього мислення: у збірці «Зів'яле листя» метафора не є спорадичним явищем, вона постає як розгорнута картина взаємопов'язаних елементів. Актуальним є аналіз того, як різні асоціації (за кольором, розміром, смаком тощо) підпорядковуються єдиному прагненню автора – якнайточніше відтворити художній образ; 4) відображення глибинного психологізму: вихідною точкою образності в І. Франка є душевний стан героя та його психологічні колізії. Дослідження метафор, заснованих на психологічному стані, дозволяє осягнути «високий ступінь психологізму та чуттєвості» автора, його здатність передавати «невимовний біль» та «незмірну розпуку» через фізіологічні та абстрактні образи; 5) синтез традицій та новаторства: актуальність роботи полягає у виявленні того, як Іван Франко поєднує традиційні народнопоетичні метафори (символіка кольорів, рослин) із індивідуально-авторськими «семантичними неологізмами» (наприклад, «на душу впала цвіль», «домовина бажань»), які є унікальними поетичними знахідками; 6) метафора як засіб пізнання реальності: аналіз показує, що метафора в мові поезії «Зів'яле листя» функціонує як загадка, що вимагає відкриття нової реальності та дозволяє охопити предмет одночасно з різних боків, відтворюючи його багатогранні зв'язки.

Таким чином, дослідження є актуальним для глибшого розуміння ідіостилу Івана Франка та механізмів трансформації мовних одиниць у потужні засоби естетичного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чи не найбільшу увагу приділяють метафорі філософи, мовознавці, психологи. Метафора в лінгвістичних працях є дієвою когнітивною моделлю. Вона здатна висвітлювати і затемнювати різні сторони об'єкта, вона складна і багатогранна, допомагає виявити не тільки універсальні, а й національні аспекти мислення. Сучасне розуміння метафори в літературознавчому аспекті здобуло помітні теоретичні досягнення. Намагаючись дістатися до суті метафори, дослідити її природу і механізм такого продуктивного процесу, як метарифоризація, вчені висловлюють різні думки стосовно того, чим є метафора, що лежить в її основі – порівняння, аналогія, тотожність чи подібність [1, с. 143].

Лексико-семантичний та лінгвостилістичний аспекти досліджували такі мовознавці, як І. К. Білодід, В. М. Русанівський, В. С. Ващенко, а також С. Я. Єрмоленко, яка приділяла значну увагу метафорі в системі художнього мовлення. Також важливими є праці Л. О. Пустовіт, Л. І. Мацько, В. С. Калашника та В. І. Кононенко. Метафору як засіб індивідуального стилю митця досліджували Л. О. Ставицька, Г. М. Сютя, А. К. Мойсієнко та Т. Ф. Єщенко, яка аналізувала антропоцентричний вимір метафори у поетів кінця ХХ століття. Сучасні дослідження когнітивних механізмів метафори представлені у роботах Д. Мазурик, Х. Дацишин та О. Чадюк. Проблеми інтелектуалізації мови через метафору висвітлює у своїх працях Л. В. Кравець. Загальні питання природи метафори та її класифікації в українському контексті опрацьовували А. Гаврилюк та В. Мартенюк. Окремі аспекти семантики метафори в медіадискурсі вивчали В. Смутняк та А. Овсієнко. Значний вклад у дослідження метафори внесли такі вчені як Кримець О., Радецька С., Авдєєва Д., Подсєвак К. та ін.

Метою дослідження є виявлення та системний аналіз специфіки лексико-семантичних засобів метафоризації в індивідуальному стилі Івана Франка на матеріалі ліричної драми «Зів'яле листя». Стаття спрямована на те, щоб розкрити, як через асоціативне перенесення значень автор досягає максимальної художньої виразності, відтворюючи глибинний психологізм та «пекло мук» ліричного героя.

Завдання статті:

2) дослідити теоретичне підґрунтя функціонування метафори як тропа поетичного мовлення, що базується на образній спорідненості та асоціативному рівні митця; 2) проаналізувати групу кольірних метафор, виявивши символічне значення основних кольорів збірки (зеленого, червоного, чорного) та специфіку вживання назв благородних металів (золота, срібла) для характеристики абстрактних категорій; 3) охарактеризувати метафори розміру та простору, зокрема дослідити, як лексеми зі значенням «безмірності» та «безмежжя» підсилюють експресію у змалюванні душевного болю та розпуки; 4) вивчити метафоризацію за ознаками смаку та температури, простеживши трансформацію традиційних народнопоетичних образів у контексті інтимної лірики; 5) детально розглянути систему метафор за психологічним станом людини, класифікувавши їх за подібністю дій, наслідків та фізіологічних реакцій організму (зокрема, асоціації, пов'язані з образом серця); 6) розмежувати традиційні фольклорні метафори та індивідуально-авторські знахідки, які сприймаються як «семантичні неологізми» (наприклад, «тачка життя», «домовина бажань», «на душу впала цвіль»); 7) узагальнити роль метафори як засобу, що дозволяє одночасно охопити предмет з різних боків та відтворити його багатогранні зв'язки в межах художнього контексту.

Загалом дослідження прагне довести, що метафоризація у збірці Івана Франка «Зів'яле листя» є не поодиноким явищем, а розгорнутою картиною взаємозумовлених елементів, яка підпорядкована прагненню автора якнайточніше відтворити внутрішній сюжет ліричної драми.

Виклад основного матеріалу. Ідеалом будь-якого літературного твору є образно-художня мова. Письменник може створювати звукові та живописні картини життя людини за допомогою слова, образно розкривати процеси, поняття, явища. Через те ідеалом будь-якого твору є образно-художня мова. Письменник може творити образи яких не було і нема в житті, на основі сприйнятої і усвідомленої ним дійсності. Ці образи сприймаються письменником як реальні і живі. На образності та переносності ґрунтується впливова сила художнього слова, що часто прагне до новаторства і неповторності. Традиційно образними засобами вважаються метафори, епітети, метонімії, синекдохи і таке інше. Стаття містить дослідження про вияви переносного слововживання у збірці І. Франка «Зів'яле листя». Стилістичне перенесення семантики слова в непрямому значенні з метою досягнення більшої художньої виразності лежать в основі творення метафор.

Метафора (*грец. metaphora – перенесення*) – троп поетичного мовлення. В М. певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю [2, с. 444]. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. Метафори є не тільки образними – тропами поетичної мови, а й джерелом виникнення нових значень [3, с. 329].

Для поезії поєднання прямого і переносного значення є явищем характерним. Головне тут не в спільності походження, а в образній спорідненості, базується на ґрунті асоціативного рівня художника слова. Кожне асоціативне зіставлення відкриває нам в предметі щось від його сутності. І чим яскравіше асоціативне враження, тим сильнішим і глибшим є художній образ.

Однією із яскравих особливостей художньої мови збірки «Зів'яле листя» І. Франка є сильне прагнення до метафоризації, до максимальної образності.

Кожне метафоричне поняття не є якимось поодиноким, спорадичним явищем, перед очима постає розгорнута картина взаємозв'язаних і взаємозумовлених елементів. Різні асоціації, що виникають в уяві народжуються прагненням письменника якнайточніше відтворити свій художній образ.

Асоціації визначаються за зовнішньою подібністю у вигляді: 1) ознак барвних явищ; 2) ознак розміру.

І. Докладніше розглянемо групу метафор, перенесення значень в яких здійснюється за ознакою **кольорової подібності**. Варто зауважити, що збірка «Зів'яле листя» більше насичена колоритом узагальнених відтінків *ясний, блідий, темний*, а широкого діапазону вживання набули тільки три кольори: *зелений, червоний, чорний*. Менше подібуються кольори *золотий, срібний*.

Проаналізуємо асоціативне поле зеленого кольору: 1) зелений Сян, напр.: *В Перемишлі, де Сян пливе зелений, // Стояв на мості я в важкій задумі, // Про тебе думав я, душе моя* [4, с. 125]; 2) зелена хвиля, напр.: *Лиш зелена хвиля // Широким валом хлюнула верх льоду // І знов вернула в тасмничу тоню, // А чвірки, ні карети – ні сліду* [4, с. 126].

Цікаво зазначити, що Сян є спогадом І. Франка про найкращу пору свого життя, тоді поет був закоханий в Юзефу Дзвонковську. Навіть взимку поет бачить Сян і його хвилі зеленими. Зелений колір асоціюється із щасливим життям. В цьому ми можемо перекопатися розглянувши такі приклади: 1) зелений гай: *В зів'ялих листочках хто може вгадати // Красу всю зеленого гаю?* [4, с. 124]; 2) листя зелене: *Усміх твій, неначе сонце, // Листя покріпля зелене* [4, с. 115].

Метафора може бути ускладнена порівнянням, напр.: 1) море зелене: *Лиш трави, мов море хвилясте, // Зелене, барвисте, квітчасте, // І сверцики в травах тріщать* [4, с. 127]; 2) зелений явір: *Зелений явір, зелений явір, // Ще зелениша ива; // Ой між усіма дівчатоньками // Лиш одна мені мила* [4, с. 127].

Цей вірш написаний в стилі народної пісні, де зелений явір – символ молодого парубка.

Перенесення значення подібності предметів за кольором «червоний»: 1) червона рожа: *Червона рожа, червона рожа // Над усі квіти гожа; // Не бачу рожі, не бачу рожі, // Лиш її личка гожі* [4, с. 127]; 2) червона калина: *Червона калино, чого в лузі гнешся? // Чого в лузі гнешся? // Чи світла не любиш, до сонця не пнешся? // До сонця не пнешся?* [4, с. 128]; 3) червоні ягідки: *Та в гору не пнуся, бо сили не маю, // Бо сили не маю. // Червоні ягідки додолу схиляю, Додолу схиляю* [4, с. 129]; 4) полум'я червоне: *Явилась третя – женичина чи звір? // ... // Спершу я дума, що бокує, тоне // Десь в тіні, що на мене й не зирне – // Та враз мов бухло полум'я червоне* [4, с. 146].

Червоний колір в збірці «Зів'яле листя» вживається тільки в народно-традиційних символах: в прикладах: 1 – символ дівчини-красуні, 2, 3 – закоханої дівчини, 4 – кохання.

Прикладами метафоризації *чорного* кольору можуть служити такі рядки: 1) чорная хмара: *Я не можу, я не можу спити того, // Що, мов чорная хмара на мене йде, // Що, мов буря, здалека шумить-гуде!* [4, с. 151]; 2) чорна дума: *І чорні думи, мов з фортуни рога, // На мене лис, щоб світ мені затемнить* [4, с. 147].

Активно метафоризується у збірці гама *світлих* кольорів: 1) ясна зоря: *Ой ти дівчино, ясная зоре! // Ти мої радости, ти моє горе!* [4, с. 128]; 2) світе ясний: *Не надійся нічого! Земле-мамо! // Ти, світе ясний? Темното нічна!* [4, с. 115]; 3) ясний привид: *... Наче сон, // Неначе ясний привид, враз пропало* [4, с. 126]; 4) ясні очі: *Чого звертаєш ти до мене // Чудові очі ті ясні, // Сумні* [4, с. 133]; 5) ясний ідеал: *Та все ж для мене ясна, чиста ти, // Не перестанеш бути мені святою, // Як цвіт, що стужі не зазнав ні спеки, // Як ідеал все ясний – бо далекий* [4, с. 138]; 6) світлий поклін: *Поклін тобі, світлий // Від бідних, блудних, // Що в пристрасті в путах // Ще б'ються міцних!* [4, с. 154]; 7) чистий образ: *Часто, щоб зглушить // У серці люту муку, // Я чистий образ твій убить // Здіймав проступну руку* [4, с. 118]; 8) чисте поле: *Неси ж мене, коню, по чистому полю, // Як вихор, що тутка гуляє, // А чень, утечу я від лютого болю, // Що серце моє розриває* [4, с. 117].

В усіх наведених прикладах гама світлих кольорів подається в позитивному значенні (за народними традиціями).

Наводимо приклади метафоризації негативної ознаки лексеми «блідий»:

1) бліде лице: *Із твоїх сліз, з лиця твого блідого, // З очей, що скрились у важку жалобу* [4, с. 120];

Тут бліде лице виступає в значенні зажурене. Порівняймо: *Лице твоє бліде, тривожні очі // Вся стат'я твоя тремтяча, мов мімоза, // Все мовило мені: «Не вір! Не вір!»* [4, с. 115]. В цьому випадку бліде лице виступає в значенні стривожене.

2) бліда княгиня: *Явилась друга – гордая княгиня, // Бліда, мов місяць, тиха та сумна, // Тасмна й недоступна, мов святиня* [4, с. 146].

Метафора, ускладнена порівнянням, виступає в значенні холодна та неприступна.

3) бліда розпука: *До мене ж безгранична тривога, // Бліда розпука посідає вміть* [4, с. 147].

Жодного разу письменник не вживає цього відтінку в значенні «недостатньо забарвлений», «невизначений», навпаки, остання метафора набуває експресивного забарвлення, а колірною ознакою надається абстрактним поняттям.

Зраду і старість в збірці змальовано сірим кольором: 1) сіра змія: *Гляжу, як квіточка моя // В руках нелюбих ув'ядає, // Як сіра, зимная змія // По моїм раю походить* [4, с. 143]; 2) сіра безодня: *Сипле, сипле, сипле сніг // З неба сірої безодні, // Міри-адами летять // Ті метелики холодні* [4, с. 138].

Розглянемо метафоризацію чорних кольорів: 1) темні співи: *Несказанно-солодкі співи! // А нині темні і тяжкі ви // Для мене, весь ваш чар погас* [4, с. 142]; 2) темні очі: *... Великі очі, // Глибокі, темні, мов та чорна ніч, // Зустрілись з моїми й в бездонній ночі // Пропали* [4, с. 129]; 3) темні ночі: *Скучерявили темні ночі, // Зранили серце, чорні очі* [4, с. 129].

Приклади перенесення значення за подібністю предметів за кольорами «золотий» і «срібний», напр.: 1) золоті зорі: *Золоті зорі в небеснім морі // Моргають серед ночі, // Та над всі зорі внизу і в горі – // Її чорні очі.* [4, 128]; 2) золоте диво: *Так най те серце... // По-людськи вільно віддиха, // І того дива*

золотою // *Зазнає, щастя молодого, // Бажаного* [4, с. 134]; 3) золота левкоя: *Хоч ти не будеш цвіткою цвісти, // Левкою пахучо-золотою* [4, с. 137]; 4) срібні тони: *Голосні дзвони, срібнії тони, // Слух у них потонає, // Та її голос – пшеничний колос, // Аж за серце хапає* [4, с. 128]; 5) срібний сміх: *Може сміх твій нинішній, // Срібний та дзвінкий, // Стане в твоїй пам'яті // За докір гіркий* [4, с. 118]; 6) сріблясті обнови: *Одна несміла, як ліля біла, // З зітхання й мрії уткана, із основ // Сріблястих, мов метелик підлетіла* [4, с. 146].

Цікаво, що з кольором благородних, дорогоцінних металів у письменника характеризуються ті речі, які не можна купити за золото і срібло: *зорі, щастя, краса, голос, сміх, мрії* – абстрактні поняття.

Отже, перенесення значення за кольором у І. Франка хоч і немає широкогоамного вияву, проте експресивний і зображуючий ефект таких метафор сильний, часом психологічно вражаючий (*темні співи, світлий поклін*), а часом до щему традиційно народний (*золоті зорі, срібний сміх, чисте поле*).

II. Досить значними є **перенесення за розміром**. Ці перенесення теж здебільшого традиційні – фольклорні та поетичні, але є й прекрасні індивідуально-авторські, напр.: 1) дрібні сльози: *Скучерявили густі лози, // Підмили корінь дрібні сльози* [4, с. 129]; 2) дрібненький бомблик: *Се наші мрії, се наша свідомість, // Дрібненький бомблик в вирі матерії* [4, с. 155]; 3) крапельина любові: *Тепер недармо просиш, ловиш // Любові хоч би крапельину* [4, с. 121].

Суб'єктивне у збірці виявилось в тому, що вона постала з невимовного болю Франкової душі, з незмірної розпуки, а тому метафоризація ознак розміру сягає експресії у змалюванні автором пекла мук. Напр.: 1) бездонна стужа: *Лечу кудись в бездонну стужу й сльоту* [4, с. 141]; 2) сира безодня: *І бачиться, що я в сирій безодні, // Де холод, слизь і вітер, темно скрізь // І виють звірі, лоті та голодні, // І стогне бір і гіллям б'ється ліс* [4, с. 147]; 3) безодня тьми: *А що ж передо мною стало? // Безодня повна, тьми і мли* [4, с. 144].

І ось нарешті подається метафоризація образу смерті як спосіб визволення від мук, страждань, як шлях до безконечності у розмірі. Напр.: *море вічності: Міркують, мучаться, бажають // Вічності море вмістити в себе* [4, с. 156].

III. Подібуються у збірці **перенесення за смаковими якостями**. Порівняймо: традиційне, але оновлене, експресивно посилене. Напр.: 1) солодкі співи: *... Де цвітуть // Безсмертні квіти, де гудуть // Несказанно-солодкі співи!* [4, с. 142]; 2) солодкий нектар: *Обнять тебе, до серця пригорнути, // Із твоїх уст солодкий нектар пить* [4, с. 148]; 3) гіркий докір: *Стане в твоїй пам'яті // За докір гіркий* [4, с. 118]; 4) гіркі сльози: *Ти плачеш. Сліз гірких потоки // На твоєму лиці блідому* [4, с. 121].

IV. Незначними за кількістю прикладів є **перенесення за ознаками температурної шкали**: 1) холодний погляд: *Не словом – рухом, поглядом холодним // Мене зіпхнула в темний рив без дна* [4, с. 123]; 2) холодна тривога: *Отоді моє серце стискає, // Мов кліщами, холодна тривога* [4, с. 113]; 3) студені обійми: *Молода любов // З обійм виходить гробових, студених* [4, с. 111].

Метафори, поряд з іншими тропами, дають змогу письменникові краще відтінити потрібну йому рису предмета чи явища, досягти більшої точності та образності. У ліричній драмі «Зів'яле листя» І. Франка вихідною точкою образності

є душевний стан героя, емоційне переживання ним певних психологічних колізій.

V. На тлі загальної метафоризації кількісною ознакою визначаються **асоціації за психологічним станом людини**:

а) подібність за дією, зумовленою психологічним станом, напр.: 1) підтяті думи: *Підтяті думи, не провадять ноги, // А в серці холод... Дим довкола, дим!* [4, с. 119]; 2) кипуча кров: *Кров моя кипуча // В гарячій лютій не дзвонила б вічно // Тих слів страшних: «Не надійся нічого!»* [4, с. 115]; 3) в мізку черв'як неситий: *Тоді б не чув я пекла в своїй груді, // І в мізку моїм не вертів би нор // Черв'як неситий* [4, с. 115];

б) подібність за наслідками психологічного стану, напр.: 1) завмерли мрії: *Завмерли в серці мрії молодечі, // Глюзії крилиця пересохла* [4, с. 138]; 2) мрії заслону смерть роздерла: *Припадь і плач, немов дитина! // Се ж твоїх мрії заслону смерть роздерла* [4, с. 140]; 3) душа приссалась невідривно: *Душа моя – аж дивно – // До неї, наче той поліп, // Приссалась невідривно* [4, с. 131]; 4) труп убитої любові: *Твоєю дивною красою, // Надармо всіх маниш ти к собі: // Се труп убитої любові // Не допуска любові к тобі* [4, с. 121].

Значно більший стилістичний ефект створюють **індивідуально-авторські метафори**: під пером майстра метафоризуються слова, які в цій ролі скоріше сприймаються як семантичні неологізми, бо вживання їх, як правило, одноразове, неповторване. Напр.: 1) на душу впала цвіль: *Не вирне сонце вже з-за хмар! // Пропала яр! Пропала яр! // На душу впала цвіль* [4, с. 152]; 2) ярмо чару: *Хотів я вирватись з ярма // Твого чару – та дарма!* [4, с. 144]; 3) стопче байдужість: *Острії пили, людська злоба, // Стопче байдужість, як худоба* [4, с. 129]; 4) домовина бажань: *Та цить! І подихом одним не труть // І! Се твоїх бажань домовина* [4, с. 140]; 5) тягтя тачку життя: *Доки міг, то я тяг сю тачку життя, // Та тепер я зламався і збився з пуття!* [4, с. 151]; 6) реве скажене божевілля: *І заревло скажене божевілля // У серці я: «Ні! Чи ж виходу нема?»* [4, с. 148]; 7) щастя сидить, дожидає, ловить: *На крислі при ньому сидить моє щастя, // Само у тужливій задумі: // Когось дожидає, чийсь хід, мабуть, ловить // У вуличнім гаморі й шумі* [4, с. 143].

Метафора постає суцільним непочленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет. Метафора тут подібна до загадки, яка вимагає за собою нової реальності.

в) подібність зумовлена психологічним станом і реалізовувана фізично (фізіологічно), напр.: 1) щемить в душі: *Щось щемить в душі, мов рана; // Се блідая, горем п'яна, // Безнадійная любов* [4, с. 114]; 2) чує серце: *Чує серце, що програна // Ставка вже не верне знов* [4, с. 114]; 3) втишує в серці: *І на моє бурливе серце руку // Кладе той привид, зимну, як змія, // І в серці втишує всі думи й муку* [4, с. 119]; 4) погляд благає: *І благає підмоги, поради // Прошибаючий погляд розпуки* [4, с. 113]; 5) серце стискає: *Отоді моє серце стискає, // Мов кліщами, холодна тривога* [4, с. 113];

г) ототожнення за фізичним відчуттям психологічної дії (не тотожна, хоч подібна до попередньої групи), напр.: 1) гадюка серце ссе: *Ось на розпутті я стою пустому // І весь тремчу, гадюка серце ссе* [4, с. 147]; 2) міль гризе ідеал: *Розпука! Те що я вважав // Святим і близьким ідеалу, – // Отой бездушний міль узав // І там гризе собі помалу* [4, с. 143]; 3) серце гадь пожерла: *Повік каліка! Серце гадь пожерла, // Сточила думи всі! Вона умерла* [4, с. 141].

Для цієї групи метафор є те, що художньо-асоціативна роль властива не окремій метафорі в її ізольованій семантиці, а метафорі як членові речення.

д) ототожнення за психологічним і фізичним наслідком, напр.: 1) пісня – підстрелена пташка: *Пісне, моя ти підстрелена пташко, // Муши замовкнуть і ти* [4, с. 111]; 2) бухає грішний огонь: *Ні, годі! Не буду гасити! // Най бухає грішний огонь!* [4, с. 111]; 3) язиками блимне огонь: *Неначе з-під попелу разом // Язиками блимне огонь* [4, с. 111];

е) за психологічним станом з фізичною реакцією самого організму, в яких наявний спричинюючий і виконуючий суб'єкт, напр.: 1) душа квилить, пручається: *Часом причується, що та душа живая // Квилить, пручається, – тоді глибокий сум // Без твого відома лице твоє вкриває* [4, с. 113]; 2) дух тріпочеться: *І дармо дух мій, мов у сіті птах, // Тріпочеться!* [4, с. 147]; 3) вмер нерв життя: *Я йшов, та знав, що я – могила, // Що нерв життя у мене вмер* [4, с. 142]; 4) риюсь в рані: *Я сам сиджу і риюсь в своїй рані* [4, с. 147]; 5) повільним спалююсь огнем: *Немов повільним спалююсь огнем, // Та ярко бухнуть сили вже не маю* [4, с. 147].

У цих випадках несподівані асоціативні зв'язки між віддаленими поняттями є поетичною знахідкою автора. Порівняймо, традиційне народнопоетичне: 6) ридає серце: *На голос той серце моє потяглося, // В тім раю без краю воно заридало // Без слів* [4, с. 127]; 7) крається серце: *І крається серце, та виходили сльози, // Огнем лиш нашіють повіки* [4, с. 143]; 8) у серці здавлюю: *Свій біль, свій жал, свої пісні // У серці здавлюю на дні* [4, с. 143].

Як бачимо серце Івана Франка ридає і крається, здавлюється і рветься, що свідчить про високий ступінь психологізму, чуттєвості.

Поет передає внутрішньо-психологічний стан людини, асоціюючи його не тільки з поняттям *серце*, а й у співвідношенні з іншими асоціативними полями, що дозволяє йому використовувати подвійну метафоризацію, ускладнену порівняннями. Це підтверджують такі приклади: 1) *За саме серце вхопила мене, // Мов сфінкс у душу кігтями вп'ялилась // І смочке кров, і геть спокій жене* [4, с. 146]; 2) *Серце рвесь, уста німії, мов риби, // І душа взибляється в люту рану* [4, с. 121]; 3) *В моїм серці вбитий острій ніж, // І навіки душу я запер, – // Я умер* [4, с. 141]; 4) *Та рік за роком мучусь я, // І біль мою жре душу* [4, с. 131].

Розглянемо групу метафор, яка, асоціюючи з *внутрішньо-психологічним станом людини*, співвідноситься з звищами абстрактного і конкретного характеру: а) співвіднесення наслідків психологічного стану за уявленою дією, напр.: 1) повзе сум: *Невідступний і глибокий // У серці все повзе зо мною сум* [4, с. 122]; 2) зірничі ворожать осінь: *А час не ждав! Холодні зливи йдуть, – // Важку ворожать осінь нам зірничі* [4, с. 138]; 3) зорі не втікають: *Тільки я стою та зорі, // Що високо там горять, // Не втікають, мов на доказ, // Що є в світі стійкість, лад* [4, с. 132]; 4) зорі сміються: *І сміються вічні зорі, // Іронічно миготять* [4, с. 132]; 5) крові ключ кипучий: *Один кивок ... Один момент ... // І крові ключ кипучий* [4, с. 157]; 6) співвідношення наслідків психологічного стану за змістом (за оболонкою), напр.: 1) марна лушпина: *Я хтів життя кінєць зробиць, // марну лушпину геть розбиль* [4, с. 144]; 2) пустий горіх, порожня лушпина: *Марний комар, пустий горіх, // Той пощо заважати? // Ядро завмерло – геть марну, // Порожню лушпину!* [4, с. 158]; в) співвіднесення наслідків психологічного стану за

формою і її якістю: *Кринице радощів, чуття // Ти чарочко хрустальна!* [4, с. 136]; г) співвіднесення наслідків психологічного стану за асоціацією з установою: *Та ваша душенька – се коринна та заїзна, – // Давно в ній наш нічліг* [4, с. 150].

Висновки. Отже, як переконає аналіз, метафора належить до поетичних засобів мови, якими виявляється намагання мовця одночасно охопити предмет з різних боків, відтворити багатогранні зв'язки і відношення, в яких виступає цей предмет. Досліджені нами метафори хоч і є часто народнопоетичними, та їх контексти індивідуально-авторські, цілком оригінальні. Їх зміст стає зрозумілим у поетичному контексті, що передає задум і душевний стан автора.

Перспективи подальшого розвитку: 1) розширення об'єкта дослідження: оскільки метафора є лише частиною образного арсеналу, перспективним є системне вивчення інших тропів збірки – епітетів, метонімії та синекдох, які також формують впливову силу Франкового слова; 2) компаративний аналіз: подальші розвідки можуть бути спрямовані на порівняння метафоричної системи «Зів'ялого листя» з іншими поетичними циклами Івана Франка для простеження еволюції його індивідуального стилю та асоціативного мислення; 3) дослідження подвійної метафоризації: окремого вивчення потребують випадки складних метафор, ускладнених порівняннями, що дозволяють автору створювати багатопланові психологічні образи та вказувати на уявних винуватців страждань героя; 4) лексико-семантичні розвідки: поглиблення аналізу інших лексико-семантичних груп метафор, які у даному дослідженні були розглянуті як менш чисельні (наприклад, температурні чи смакові ознаки), для створення повної картини сенсорного сприйняття у ліричній драмі.

Література:

1. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
4. Франко І. Я. Твори в двох томах. Поезія. Київ : Дніпро, 1981. Т. 1. 532 с.

Popovych N. Specificity of lexical-semantic means of the poetical style metaphor of I. Ya. Franko (based on the collection «Withered Leaves»)

Summary. The article explores the nature and specifics of the functioning of metaphor as one of the leading tropes in Ivan Franko's lyrical drama «Withered Leaves». The ideal of any literary work is figurative and artistic language, and I. Franko's metaphorization is not a random phenomenon, but a holistic system of associative comparisons that reveal the essence of phenomena through similarity or contrast.

The main attention is paid to the classification of metaphors according to lexical and semantic features. A group of color metaphors is analyzed in detail, where the specific use of a limited but expressive palette is revealed: green (a symbol of a happy life and youth), red (folk and traditional symbols of love and maiden beauty) and black (the embodiment of grief, «black thoughts» and clouds). The range of light shades that have a positive meaning and the «pale» color that marks sadness, anxiety or cold inaccessibility are separately considered. It is proved that the use of the names of noble metals (gold, silver) in the collection «Withered Leaves»

by the writer characterizes exclusively spiritual and abstract categories (happiness, dreams, voice) that cannot be bought.

An important component of the study is the analysis of metaphors of size and space, where the antithesis between a «droplet of love» and «immense pain» or «sea of eternity» is observed, which emphasizes the expression of the hell of the hero's mental torment. The transfer of meanings according to taste (sweet songs – bitter tears) and temperature (cold anxiety – icy embraces) features is also highlighted.

The most significant in terms of quantity and stylistic effect is the group of metaphors based on the psychological state of a person. We trace how, through physical and physiological sensations (a heart that «sobs», «screams», «squeezes» or «devoured by a reptile») the poet conveys the highest degree of psychologism and sensuality. Of particular scientific value are individual-author metaphors («mold fell on the soul», «coffin of desires», «wheelbarrow of life»), which are perceived as semantic neologisms.

The conclusions emphasize that the metaphorical landscape of the collection «Withered Leaves» organically combines the folk poetic tradition with the original author's vision. This allows the poet to most accurately recreate the multifaceted nature of spiritual conflicts and the internal plot of the lyrical drama, where metaphor acts as a way of comprehending a new reality.

Key words: metaphor, associative field, color feature, psychologism, individual authorial style, folk poetic symbolism.

Дата першого надходження статті до
видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після
рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення)
статті: 29.04.2026